

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

*Факультет № 6
Кафедра соціології та психології*

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «**Психологічні теорії особистості**»
вибіркових компонент освітньої програми
першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Тема № 3. Уявлення про особистість в теоріях біхевіоризму.

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри
соціології та психології
Протокол № 8 від 15.08.2023 р.

Розробник:

Доцент кафедри соціології та психології, кандидат біологічних наук, доцент
Шахова О.Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри педагогіки та психології Харківської державної академії фізичної культури, кандидат психологічних наук, доцент Павлик О.М.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 ХНУВС, кандидат психологічних наук, доцент Жданова І.В.

План лекції

1. Теорія оперантного навчання Берреса Федеріка Скінера. Основні принципи теорії.
2. Особливості респондентної поведінки. Особливості оперантної поведінки.
3. Характеристика первинного та вторинного підкріплення.
4. Покарання й негативне підкріплення.

Рекомендована література:

Основна:

1. Москалець В.П. Психологія особистості: курс лекцій. – Івано-Франківськ: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2010. – 160 с.

Допоміжна:

1. Кремень В.Г. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі / В.Г. Кремень. – 2-е вид. – К.: Т-во «Знання» України, 2010. – 520 с.

Інформаційні ресурси в Інтернеті:

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
3. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>

Текст лекції

Всі теоретики, чиї точки зору ми вже розглянули, цікавилися тим, що відбувається всередині людини, внутрішніми структурами і процесами, що лежать в основі спостережуваних форм поведінки. Будь то несвідомі психічні процеси і конфлікти, описані Фрейдом, архетипи, постульовані Юнгом, або супермежі, встановлені Айзенком, увага концентрувалася на стані «всередині людини». Але рівним чином значущим є й той факт, що досвід відповідає за багато чого в нашій поведінці. Через навчіння ми отримуємо знання, опановуємо мовою, формуємо відносини, цінності, страхи, особистісні риси і самооцінку. Якщо особистість є результатом навчання, то, мабуть, нам важливо знати, що таке навчіння і як воно відбувається. Саме підходу до особистості з позиції навчання й присвячена ця лекція.

Особистість, з погляду навчання, - *це той досвід, який людина набула протягом життя*. Це накопичений набір вивчених моделей поведінки. Навчаючий-біхевіористичний напрямок займається відкритими (доступними безпосередньому спостереженню) діями людини. Роботи Скіннера найбільш переконливо доводять, що вплив навколишнього середовища визначає нашу поведінку. Робота Скіннера послужила фундаментом для науки про поведінку, яка не має аналогів в історії психології. На думку багатьох, він є одним з найбільш вельмишановних психологів нашого часу.

Беррес Федерік Скіннер: теорія оперантного навчання

Скіннер заперечував усі уявлення про те, що люди автономні і їх поведінку визначено передбачуваним існуванням внутрішніх факторів (наприклад, неусвідомлених імпульсів, архетипів, рис особистості). Такі уможлидні концепції, помічав він, продовжують існувати, тому що ігноруються умови оточення, які управляють поведінкою.

Теорія Скіннера не чинить спроб ставити питання або міркувати про процеси внутрішнього стану людини. Це вважається непридатним до наукового пояснення поведінки. Для того, щоб уникнути зауваження, що опис є пояснення, Скіннер стверджував, що людський організм - це «чорний ящик», чий вміст (мотиви, потяги, конфлікти, емоції і так далі) слід виключити зі сфери емпіричного дослідження.

Однак Скіннер відкидав категорично вивчення внутрішніх явищ або того, що іноді називають «вищими психічними процесами». Дійсно, він вважав, що психологи повинні давати адекватні пояснення приватним явищам, але необхідно, щоб ці досліджувані явища можна було надійно і об'єктивно виміряти.

Погляд Скіннера на психологію можна підсумувати його заявою, в якій він цитує Павлова: «Керуйте вашими обставинами, і ви побачите закономірності».

Дотримуючись біхевіористичного підходу, Скіннер відстоював функціональний аналіз поведінки організму. Такий аналіз встановлює точні, реальні і зумовлені взаємини між відкритою поведінкою (реакцією) організму і умовами навколишнього середовища (стимулами), контролюючими їх.

Відштовхуючись від теорії І.П. Павлова про безумовний і умовний рефлекс, Скіннер запропонував теорію оперантного навчання. Відповідно до цієї концепції організм набуває нових реакцій завдяки підкріпленню. Залежно від того, чи є дане підкріплення позитивним чи негативним, поведінковий акт або повторюється, утворюючи певну тенденцію, або уникається, або йому не надається значення. Скіннер запропонував чотири режими підкріплення, що мають різні **форми реагування**: з постійним співвідношенням; постійним інтервалом; з варіативним ставленням; варіативним інтервалом.

На основі концепції оперантного навчання Б. Ф. Скіннер запропонував програму модифікації поведінки для психіатричних клінік, шкіл, соціальних служб, виправних установ. Програма модифікації поведінки заснована на використанні позитивного підкріплення з метою контролю, зміни особистості або групи.

Особистість з точки зору біхевіористичного напрямку

Скіннер не прийняв ідею про особу або самість, яка стимулює і направляє поведінку. *Скіннерський радикальний біхевіоризм робив наголос на інтенсивний аналіз характерних особливостей минулого досвіду людини і унікальних вроджених здібностей.* За Скіннером, вивчення особистості включає в себе знаходження своєрідного характеру взаємовідносин між поведінкою організму і результатами, які її підкріплюють. Вивчати ж передбачувані властивості і вплив якихось гіпотетичних структур всередині людини - тільки гаяти час.

Респондентна і оперантна поведінка.

При розгляді скіннеровського підходу до особистості слід розрізняти **два різновиди поведінки**: респондентну і операнту.

Респондентна поведінка – це характерна реакція, що викликається відомим стимулом, який завжди передуює реакції в часі. Добре знайомі приклади - це звуження або розширення зіниці у відповідь на світлову стимуляцію, сіпання коліна при ударі молоточком по колінному сухожиллю і тремтіння при холоді. Це рефлекторні реакції. Однак респондентна поведінка може й навчити. Наприклад, актриса, яка дуже потіє і в якій «смокче під ложечкою» від страху перед виходом на публіку, можливо, демонструє респондентну поведінку.

Оперантна поведінка визначається подіями, які слідує за реакцією. Тобто за поведінкою йде слідство, і природа цього слідства змінює тенденцію організму повторювати дану поведінку в майбутньому. Наприклад, катання на роликовій дошці, гра на фортепіано, метання дротиків і написання власного імені - це зразки оперантної реакції, або операнти, контрольовані результатами, наступними за відповідною поведінкою. Це довільні придбані реакції, для яких не існує стимулу, а також які піддаються розпізнаванню. Скіннер розумів, що сенсу розмірковувати про походження оперантної поведінки не має, оскільки нам невідомі стимул чи внутрішня причина, відповідальна за її появи. Воно відбувається спонтанно.

Якщо наслідки сприятливі для організму, тоді ймовірність повторення операнти в майбутньому посилюється. Коли це відбувається, кажуть, що наслідки підкріплюються, і оперантні реакції, отримані в результаті підкріплення вже визначилися.

І навпаки, якщо наслідки реакції не сприятливі і не підкріплені, тоді ймовірність отримати операнту зменшується. Наприклад, ви скоро перестанете посміхатися людині, яка у відповідь на вашу посмішку вона завжди кидає на вас сердитий погляд чи взагалі ніколи не посміхається. Скіннер вважав, що, оперантна поведінка контролюється негативними наслідками. За визначенням, негативні, або аверсивні наслідки послаблюють поведінку, і підсилюють поведінку, що усуває їх. Якщо людина постійно похмура, то ви, ймовірно, спробуєте зовсім уникати її.

Характеристика первинного та вторинно підкріплення.

Теоретики, що займаються навчанням, визнавали **два типи підкріплення** - первинне і вторинне. **Первинне підкріплення** - це будь-яка подія або об'єкт, які самі по собі володіють підкріплювальними властивостями. Первинні підкріплюють стимули для людей - це їжа, вода, фізичний комфорт і секс. Їх ціннісне значення для організму не залежить від навчання. **Вторинне, чи умовне підкріплення**, з іншого боку, - це будь-яка подія або об'єкт, які набувають властивість здійснювати підкріплення за допомогою тісної асоціації з первинним підкріпленням, обумовленим минулим досвідом організму. Прикладами загальних вторинних підкріплюють стимулів у людей є гроші, увага, прихильності та добрі оцінки.

Покарання й негативно підкріплення. З точки зору Скіннера, в основному поведінка людини контролюється аверсивними (неприємними чи больовими) стимулами. Два найбільш типових методи аверсивного контролю - це покарання і негативне підкріплення. Ці терміни часто використовуються як синоніми для опису концептуальних властивостей і поведінкових ефектів аверсивного контролю. Скіннер запропонував таке визначення: «Ви можете розрізняти покарання, при якому відбувається аверсивна подія, і негативне підкріплення, в якому підкріпленням є усунення аверсивного стимулу, умовного або безумовного».

Покарання. Термін покарання відноситься до будь-якого аверсивного стимулу чи явища, яке слід або яке залежить від появи якоїсь оперантної реакції. Покарання зменшує, принаймні тимчасово, ймовірність того, що реакція повториться. Передбачувана мета покарання - спонукати людей не поводитися даним чином. Скіннер зауважив, що це найбільш загальний метод контролю поведінки в сучасному житті. За Скіннером, покарання може бути здійснено двома різними способами, які він називає позитивне покарання і негативне покарання.

Позитивне і негативне підкріплення і покарання

	Позитивне	Негативне
Підкріплення	Пред'явлення позитивного стимула	Видалення аверсивного стимула
Покарання	Пред'явлення аверсивного стимула	Видалення позитивного стимула

Негативне підкріплення. На відміну від покарання, негативне підкріплення - це процес, в якому організм обмежує аверсивний стимул чи уникає його. Будь-яка поведінка, яка перешкоджає аверсивному стану справ, таким чином частіше повторюється і є негативно підкріпленою. Як підкріплення, так і покарання можуть виконуватися двома способами, це залежить від того, що слідує за реакцією: пред'явлення або усунення приємного або неприємного стимулу. Зверніть увагу на те, що підкріплення посилює реакцію; покарання - послаблює її.

Загальні висновки по лекції. Ми закінчили короткий огляд біхевіорального напрямку Скіннера. Як ми побачили, Скіннер не рахував необхідним розглядати внутрішні сили чи мотиваційні стани людини як причинного фактора поведінки. Швидше він зосереджувався на взаєминах між певними явищами оточенням і відкритою поведінкою. Далі, він дотримувався думки, що особистість - це не що інше як певні форми поведінки, які купуються у вигляді оперантного навчання. Скіннер мав глибокий вплив на наші уявлення про проблеми навчання людини.

Контрольні питання.

1. Охарактеризуйте основні принципи теорії оперантного навчання Берреса Федеріка Скінера.
2. Охарактеризуйте особливості респондентної поведінки.
3. Охарактеризуйте особливості оперантної поведінки.
4. Надайте характеристику первинному та вторинному підкріпленню поведінки.
5. Охарактеризуйте значення покарання й негативного підкріплення для контролювання поведінки.